

A munkaerőpiac igényeinek megfelelő oktatási rendszer?

© CSEHNÉ PAPP Imola

Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő
papp.imola@gtk.szie.hu

Az oktatás közvetlenül meghatározza egy ország jövőjét, hiszen a mai modern társadalom egyik lényeges alrendszerét képezi. A Schultz (1983) által megalkotott emberi tőkeelmélet is azon a feltételezésen alapul, hogy az oktatás jelentős mértékben hozzájárul a gazdaság növekedéséhez. Ezen részpolitika legszorosabb kapcsolódása a munkaerőpiac felé irányul, hiszen hatékonysága is abban mérhető, hogy az iskola milyen mértékben tudja felkészíteni a fiatalokat a munkaerő-piaci lehetőségekre. Napjaink egyik legfontosabb törekvése az, hogy a képzés és a foglalkoztatás között szorosabb összhang alakuljon ki, hiszen a munkanélküliség csökkentésének egyik módja, hogy a képzés jobban szolgálja a munkaerő-piaci igényeket. A tanulmány azt fejtegeti, hogy a magyar társadalomban miként igazodik az egyes oktatási szinteken az ott tanulók létszáma, valamint a szakma- és képzési struktúra a munkaerőpiac igényeihez.

Elméleti háttér

A közgazdaságtudomány fogalmi és elemzési szervezete az utóbbi két évtizedben szinte minden szakpolitikai területen egyre nagyobb szerepet játszik. A közgazdasági elemzések nem csupán a költségek és hasznok összemérését teszik lehetővé, de segítséget nyújtanak az emberi viselkedést befolyásoló ösztönzők megértéséhez is. A közgazdasági elemzések hívják fel a figyelmet arra, hogy versenyképes gazdaság nem csupán tárgyi ismeretekkel, készségekkel rendelkező állampolgárokra, hanem kooperációra képes, értékek által vezérelt, több szempont mérlegelésére, eltérő perspektívák figyelembe vételére képes emberekre építhet. Ezeket a kompetenciákat viszont már kiskortól fejleszteni kell.

Számtalan empirikus kutatás igazolja, hogy az oktatásba való befektetés meghaladja a hozamot. Így nem csak a társadalmi szolidaritás, hanem a gazdasági racionalitás is amellett szól, hogy hosszú távon nagyon is megéri beruházni a jó színvonalú oktatásba. A nem megfelelő oktatásnak komoly társadalmi költségei vannak, s nem az iskolázottság mértéke, hanem az oktatás minősége számít. Tehát az oktatási szint emelése, minőségének javítása növekvő gazdasági hozamokkal jár (Fazekas, 2011). Tudvalevő, hogy hazánkban súlyos kihívásokkal néz szembe az oktatás rendszere. A gyors gazdasági felzárkózás nélkülözhetetlen eleme a gazdasági szerkezet, a képzettségi szerkezet, a szakmaszerkezet és munkafeladatok jellegének gyors átalakítása. E folyamat megkezdése során az elmúlt két évtizedben kiszorult a foglalkoztatásból a szakképzetlen népesség jelentős része, növekedtek a társadalmi és területi különbségek, csökkent a társadalmi mobilitás. Ez a tendencia a jövőben is folytatódni fog, ha az iskola nem tudja ellátni a diákokat a munkapiacra igényelt kompetenciákkal (Fazekas, 2011; Budavári-Takács & J. Klér, 2012).

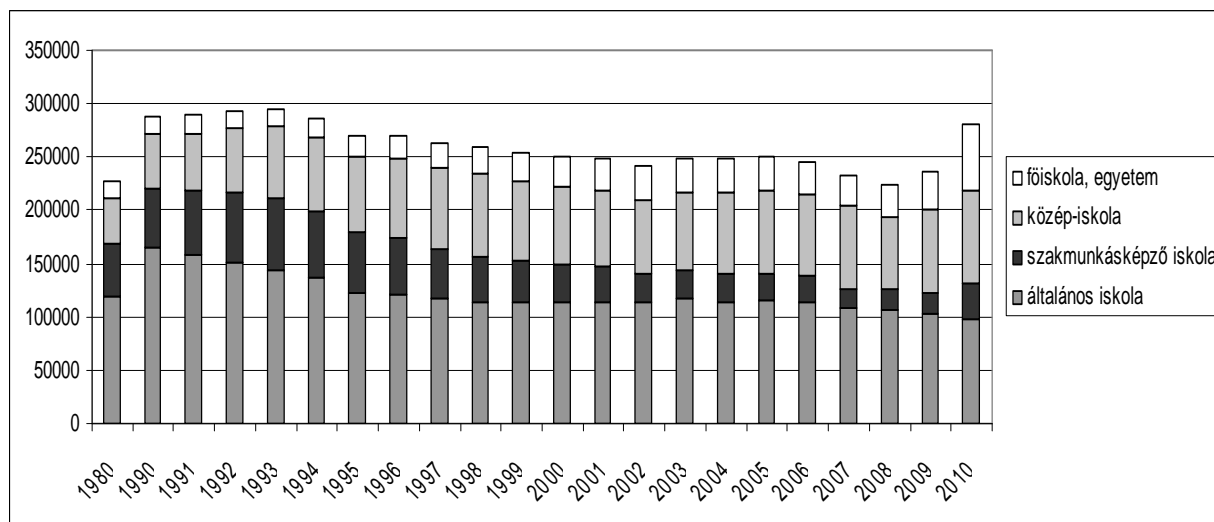
Az oktatás csökkentheti a munkanélküliséget: ha emelkedik a munkaerő-állomány iskolázottsági szintje és színvonala, valamint ha az iskolák a munkaerőpiac

igényeinek megfelelő összetételű munkavállalót bocsájtanak ki. A továbbiakban ezeket a szempontokat veszi górcső alá a tanulmány, statisztikai adatok bemutatásával, empirikus kutatások tapasztalataival kiegészítve. A kutatások eredményei 180 közép-fokú, és 170 felsőfokú végzettségű személy kérdőíves felmérésén, valamint 25 munkáltatói interjú alapján.

A képzés szintje

A rendszerváltást követő munkaerő-piaci folyamatok egyik fontos magyarázó tényezője az iskolázottság és a munkában szerzett tudás átértékelődése. Ennek következtében a munkaerő-piaci kereslet megnövekedett az iskolázottabb munkát illetően, amelynek következtében nőtt az iskolázottság hozama. Ez pedig maga után vonta az oktatás iránti kereslet növekedését, ami oktatási expanziót eredményezett: megnőtt az érettségit adó középiskolákban és a felsőfokon továbbtanulók száma és aránya (1. sz. ábra).

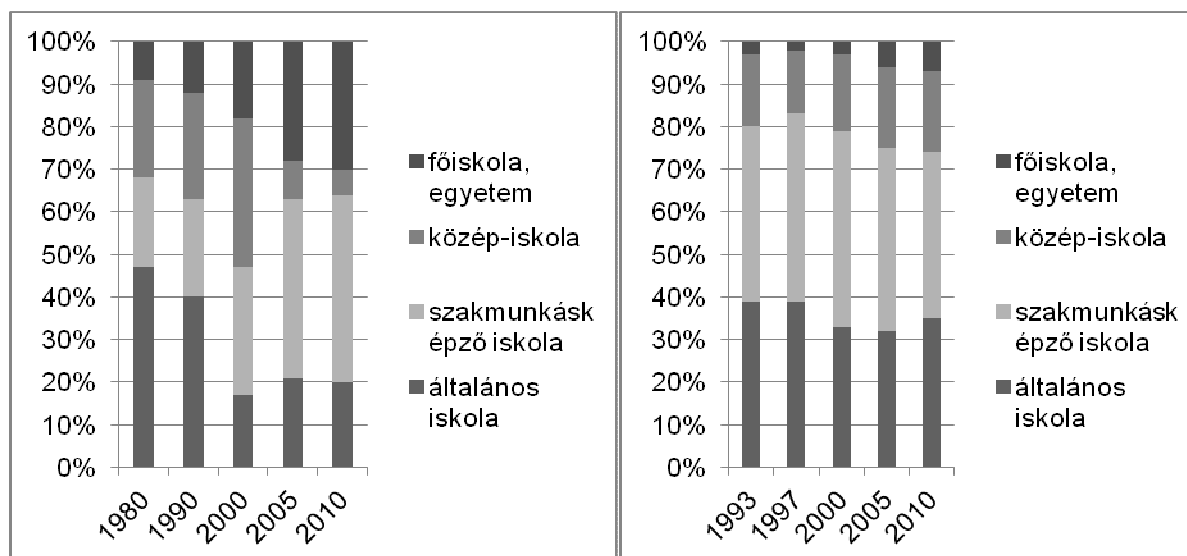
1. ábra. Az egyes oktatási fokozatokból nappali tagozaton kilépők száma 1980-2010 (fő)

Forrás: KSH, saját szerkesztés

A munkaerőpiac oldaláról vizsgálva a helyzetet, a 2. sz. ábra mindkét oldala arra utal, hogy az iskolai végzettség szoros összefüggésben van az elhelyezkedési esélyekkel. Nyilvánvaló a foglalkoztatottak körében az iskolai végzettség emelkedése 1980 és 2010 között, ami főként az általános iskolai végzettségű munkavállalók arányának több mint felére történő csökkentésében és a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak arányának megháromszorozásában mutatkozik meg. A munkanélküliség mérésének adataiban 1993 az első évszám, hiszen ettől az évtől kezdődött meg az elektromos úton történő regisztrációjuk. 1993 és 2010 között a munkanélküliek iskolai végzettsége szerinti struktúrájában a legkiemelkedőbb változás a felsőfokú képzésben résztvevők arányának megháromszorozódása a vizsgált időszakban. Mindazonáltal, a kezdeti 3%-os munkanélküliség 9%-ra történő emelkedése kedvezőnek mondható, és a felsőfokú végzettségű munkavállalók relatív védettségére utal a munkanélküliséggel szemben.

2. ábra. A foglalkoztatottak és a munkanélküliek szerkezete iskolai végzettség szerint (%)

Forrás: NFSZ, saját szerkesztés

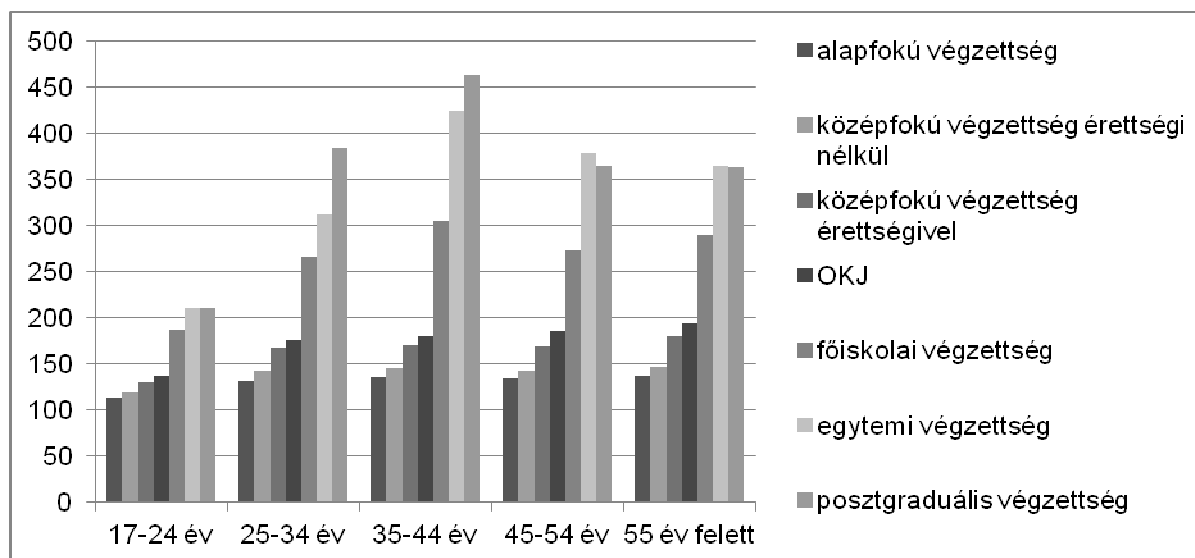
Kutatási tapasztalatok is alátámasztják, hogy a hazai munkavállaló állomány tisztában van a magas iskolai végzettség nyújtotta előnyökkel.

- Szakmunkások esetében a végzős megkérdezettek 83%-a nem akart továbbtanulni, és csupán 17% jelölte meg, hogy szeretne leérettségizni.
- A szakképzettséget szerzett fiatalok pályakövetéses vizsgálatának viszont az a legfőbb tapasztalata, hogy a fiatalok a tanulást tekintik a munkaerő-piaci helyzetüket leginkább befolyásoló, javító tényezőnek, ezért három évvel a szakmunkás-bizonyítvány megszerzését követően is 43%-uk tanult.
- Ugyancsak tapasztalati tény, hogy a vállalatok 20%-kal magasabb bért fizetnek az érettségivel rendelkező dolgozóknak.
- Felsőfokú végzettségűek esetében hasonló szándék figyelhető meg. A végzés után az alapszakos hallgatók 73%, a mesterszakosok 84%-a szeretne rögtön munkába állni. Azok aránya, akik még tanulni szeretnének, az alapszakosok esetében csak 22%, a mesterszakosoknál 7%.
- Mindazonáltal, 3 év után, 37%-uk ismét tanult.

A munkaerőpiacra kikerülő pályakezdők hamar szembesülnek azzal, hogy a munkanélküliség elkerülésének egyik útja a képzettségi szintjük emelése. Ezzel a ténnyel magyarázható, hogy az után-követéses vizsgálatok magasabb továbbtanulási arányt mutatnak ki, mint a megelőző szándék volt.

A magasabb végzettség nem csak a foglalkoztatottság esélyét növeli, de a várható átlagkeresetet is. Ezt az összefüggést mutatja be a *Generációk harca...* (2010), 2010-es fizetési felmérésének eredményeit tartalmazó 3. sz. ábra is, mely különböző korcsoportonként kategorizálja az átlagos havi fizetések nagyságát. A magasabb végzettséggel rendelkező munkavállalók majdnem minden korcsoportban többet keresnek átlagosan, mint az alacsonyabb végzettséggel rendelkező munkavállalók. Egyedül a posztgraduális végzettség megszerzésének nincs egyértelműen pozitív hatása a jövedelemre. A 17-24 évesek körében ez az érték értelmezhetetlen, hiszen, ekkor még nem is rendelkezhet senki posztgraduális végzettséggel.

3. ábra: Végzettség és átlagos bruttó havi fizetések korosztályonként (ezer Ft)

Forrás: Generációk harca..., 2010, saját szerkesztés

A képzés színvonala

A munkaerőpiacon történő boldoguláshoz azonban nem elég csupán a magas iskolai végzettség. Munkáltatói vélemények szerint az általános képzés erősítése érdekében nem a képzési időt kellene nyújtani, hanem az általános iskolában valóban el kellene sajátítani a tanulókkal az alapkészségeket.

Kutatási eredmények alapján az alábbi munkaadói elvárások mentén tapasztalhatóak hiányosságok a munkavállalók körében:

- A szakmai tudáson túl különböző szociális kompetenciák, - mint például az önálló munkavégzés képessége vagy a munkafegyelem – iránti elvárások is megfogalmazódnak, amelyekre nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a jövő oktatási rendszerében.
- Megdöbbentő, de sajnos nem alaptalan elvárás, hogy „értsék a leírt utasításokat”!
- A munkaadók álláspontja szerint a szakképzésben a képzési idő mindössze 30%-át kellene az elméleti oktatásra szánni, a nagyobb hányadot a gyakorlati képzésre kell fordítani, és a német minta szerint a szakmai cselekvőképességet kell a középpontba állítani a szakkompetencia, a módszerkompetencia és a szociális kompetencia fejlesztésével.
- A szakmunkásoktól elvárt alapképzettség tekintetében többen kiemelték a következőket: gyakorlati feladatok készség szintű elvégzése, C típusú gépkocsivezetői jogosítvány, nehézgépjelölési vizsga megléte, a környezetbarát szemléletet, és a jó saját példamutatás szükségessége.
- A munkáltatók véleménye szerint a problémák gyökere már a pályaválasztásnál kezdődik, ezért hangsúlyozták ennek fontosságát. A diákok a társadalom által népszerűnek megítélt szakmákat részesítik előnyben a hagyományos szakmákkal szemben. Kevés ismeretük volt azzal kapcsolatban, hogy a különböző munkavégzések során milyen időbeosztással, munkakörülménnyel, munkakörnyezettel, valamint javadalmazással kell számolniuk.

- A felsőfokú végzettségű munkavállalókkal szemben a munkaadók szerint a pályakezdők nem rendelkeznek az általuk elvárt szinttel: az önálló munkavégzés, a szakmai gyakorlat, jártasság, valamint a munkájában való igényesség területén.
- A munkáltatók véleménye szerint a felsőfokú végzettségűek elhelyezkedését leginkább az alábbi tényezők segítik: jó kommunikációs képesség, a nyelvtudás majd a szakmai tapasztalat (a hallgatók nagy része nem rendelkezik vele), az önbizalom és a szaktudás következik. A vizsgálat eredményeiből kiderül, hogy a szaktudást nem kötik össze a munkáltatók a diploma minősítésével, mivelhogy a jeles diploma megléte kevésbé játszik szerepet a munkahely megtalálásában.

A munkáltatók elvárásai között középfokú végzettségű munkatársak esetén a munkát illető igényesség, a szakmai alapismertek, az önálló munkavégzés, a szakmai gyakorlat és jártasság, a problémamegoldó-készség, a rugalmasság és a csapatmunkára való készség szerepel legnagyobb súllyal az elvárások között. A felsorolt tulajdonságok egy része készséget, képességet, mentalitást jelent, aminek kialakítása, elsajátítása az esetek többségében sokkal nehezebb, mint az elméleti tantárgyak és a gyakorlat elsajátítása. Ebben a szülőknek, a gyakorlati képzőhelyeknek is nagy szerepe van.

A képzettek összetétele

A képzési színvonal munkaerő-piaci hatásait tárgyalva, elengedhetetlen az összetételében nem megfelelő munkavállalók képzésének figyelembevétele. Azaz a hiányszakmák és a pályaelhagyások vizsgálata.

Óriási probléma, hogy hiány és túlkínálat egyszerre van jelen a hazai munkaerőpiacon, amely akár azt is jelentheti, hogy egy adott szakmára valamelyik régióban túl sok embert képeznek, míg egy másikban túl keveset, vagy egyáltalán nem. A hiányszakmák feltöltése érdekében 2010 februárjától ösztöndíjat kaphatnak a szakiskolák hiányszakmát tanulói. Ehhez az akkori Oktatási és Kulturális Minisztérium Támogatáskezelő Igazgatósága (OKMT) 2009-re közzétette a magyarországi hiányszakmák régiókénti listáját. A lista alapján a hazai hiányszakmák a következők voltak.

- Közép-Magyarországi régió: hegesztő, finommechanikai műszerész, villanyszerelő, műanyag-feldolgozó, tartósítóipari munkás.
- Közép- Dunántúli régió: pincér, szakács, kőműves, hegesztő.
- Nyugat-Dunántúli régió: műanyag-feldolgozó, finommechanikai műszerész, húsipari termékgyártó, szakács, kőműves.
- Dél-Dunántúli régió: Tartósítóipari munkás, műanyag-feldolgozó, gépi forgácsoló, pincér, villanyszerelő, húsipari termékgyártó.
- Észak-Magyarországi régió: hegesztő, gépi forgácsoló, finommechanikai műszerész, kőműves, pincér, pék, műanyag-feldolgozó, bútorasztalos, festő, mázó és tapétázó, húsipari termékgyártó.
- Észak-Alföldi régió: műanyag-feldolgozó, hegesztő, kőműves, tartósítóipari munkás, húsipari termékgyártó.
- Dél-Alföldi régió: kőműves, hegesztő, tartósítóipari munkás, gépi forgácsoló, édesipari termékgyártó, bútorasztalos, műanyag-feldolgozó, húsipari termékgyártó (A hiányszakmák listája, 2009)

A lista alapján egyértelmű következtetésként vonható le, hogy Magyarországon hiány van jó szakmunkásokban, de az is feltűnő, hogy a legtöbb hiányszakma - tíz - a legmagasabb munkanélküliségű Észak-Magyarországon található, míg a jobb munkaerő-piaci helyzetű régiók – Közép-Magyarország és Nyugat-Dunántúl – csak öt hiányszakmával rendelkeznek. Bár a mintául szolgáló régiók kis száma miatt nem egyértelmű, de úgy tűnik a rosszabb munkaerő-piaci helyzetű régiókban átlagosan magasabb a hiányszakmák száma, ami meglepő.

A magas munkanélküliség és a hiányszakmák magas számának együttes jelenléte arra enged következtetni, hogy a magyar lakosság mobilitása nem csak földrajzilag, de a foglalkozások közötti mozgásokat tekintve is alacsony.

Kutatási tapasztalatok:

- ⇒ Az általános munkaerő-piaci helyzetről alkotott munkáltatói vélemények szerint a hiányszakmák kialakulása több okra vezethető vissza. Ezek közül legfontosabb, hogy bizonyos szakmák nem népszerűek, ezért ezekre kevesen jelentkeznek. Ahhoz, hogy a szakmatanulás érték legyen, a munkaerőpiacon is olyan feltételeket kell teremteni, hogy a gyerekek ne meneküljenek egy-egy szakma elől.
- ⇒ A fiatalok kevésbé részesítik előnyben azokat a szakmákat, ahol szerszámokkal, gépekkel kell dolgozniuk. Sokkal inkább olyan szakmát, majd később olyan munkát szeretnének, ahol döntéseket hozhatnak, függetlenek, önállóak a munkavégzés során.

A felsőoktatást tekintve igazi hiányszakmákról nem beszélhetünk, inkább csak keresett szakmáról, mint pl. a villamos- és gépészmérnöki.

Az elhelyezkedéssel kapcsolatos tapasztalatok:

- ❖ Egyes szakmákban sok a pályaelhagyó. Ennek egyik oka, hogy a fiatalok nem szeretik a nehéz fizikai munkát, másik oka, hogy a munkáltatói igények olyan gyorsan változnak, hogy a szakképző intézmények nem tudnak ehhez kellő gyorsasággal alkalmazkodni. Magasabb bérekkel és más juttatásokkal lehetne ösztönözni a fiatalokat, hogy a hiányszakmák közül válasszanak.
- ❖ A szakmunkásképző iskolák tanulóinak egyharmadát nem abban a szakmában képezték ki, amire először jelentkeztek.
- ❖ A megkérdezettek kétharmada már nem az eredeti szakmájában dolgozik. a megkérdezettek több mint 60%-ánál az első pályaválasztás (iskolaválasztás) saját döntésen alapult, a minta 20%-a pedig a szülőkre hallgatott.
- ❖ Az eredmények azt mutatják, hogy a pályaelhagyásban fontos szerepet játszik a tanulmányok folytatása, vagy éppen egy másik szakma megtanulása, valamint az anyagi lehetőségek is.
- ❖ A legnagyobb arányban azok a válaszadók voltak, akik csupán az érdeklődésük megváltozása miatt váltottak foglalkozást.
- ❖ A választott szakmák nemzetgazdasági ágak megoszlásának elemzése azt mutatja, hogy a munkavállalók eredetileg is, és a pályamódosítás után is egyre nagyobb arányban a szolgáltatási szektor felé orientálódnak. A szolgáltatási területen történő nagyobb arány megjelenésében meghatározó szerepe van a rendszerváltás utáni külföldi tőke beáramlásának, valamint a közlekedési-kommunikációs hálózat fejlettségi szintjének növekedésének.
- ❖ Ma a legnagyobb igény a jól képzett, valós szakmai gyakorlattal rendelkező szakmunkásokra van.

- ❖ A szakmával rendelkező fiatalok többsége szakmai végzettségének megfelelő munkát keres.
- ❖ Azok iránt, akik vállalati munkahelyen végezték gyakorlataikat, nagyobb a kereslet, mint akik vállalati tanműhelyben gyakoroltak.

Felsőoktatási kutatási tapasztalatok:

- 9%-nak egy év után nem volt állása, 3 év után már mindenki elhelyezkedett
- 40% végzettségének megfelelő munkakörben dolgozik
- 25% nem a végzettségéhez kötődő, de felsőfokú végzettséghez kötött (biztosítási ügynök, ügyintéző)
- 16% más alacsonyabb szintű beosztásban, munkakörben tevékenykedett
- Középvezetői státuszban 16%, felsővezetőként 5% dolgozik.
- Magyarországra jellemző, hogy fővárosközpontú, a kérdőív erre utaló kérdésének válaszai is ezt bizonyítják, hiszen a hallgatók több mint fele (58%) Budapesten helyezkedett el, 5% külföldre ment, 4% pedig szülővárosában talált munkát.

Összességében elmondható, hogy nagyon kevesen választottak új foglalkozást úgy, hogy figyelembe vették volna, hogy melyek a munkaerőpiacon a legjobb elhelyezkedési és kereseti lehetőséget biztosító hiányszakmák.

Megoldási irányok

Az egyik megoldási iránynak az kínálkozik, hogy a szakképzés átalakításánál alapvető szempont legyen a gyakorlati képzés erősítése és a gazdaság szereplőinek erőteljes bevonása, a német duális rendszert alapul véve. A kormányzati elképzelések szerint a hároméves szakmunkásképzés bevezetésével és a szakképzés kezdőpontjának korábbra hozásával elérhető, hogy a gazdaság igényeinek megfelelő munkaerő álljon majd rendelkezésre és nőjön a foglalkoztathatóság. Viszont a duális rendszerrel kapcsolatban a világ már hatékonyabb megvalósulásokat ismer a németnél, a skandináv példát kellene követnünk, ahol nem generált olyan szociális feszültségeket a rendszer.

Stratégiai fontosságú feladat a gazdaság szereplőinek széleskörű bevonása a szakképzés megszervezésébe, működtetésébe. Mindazonáltal félrevezető lehet a szakképzési rendszert a vállalati hiányjelzésekre alapozni, mert azok sok esetben érdekvezéreltek, és emellett pontatlanul tükrözik a valódi szakemberigényt egy-egy területen. Ehelyett a foglalkoztatási esélyek és a bérezés mentén kellene tervezni, figyelembe véve a pályaválasztási tendenciákat és előrejelzéseket.

A szakképzésben és a felsőoktatásban is a 21. század kihívásaira kell válaszolni. Ehhez viszont a megalapozott gyakorlati és elméleti szaktudáson túl olyan kulcskompetenciákra is szükség van, mint a vállalkozókészség, kommunikációs készség, idegennyelvtudás, számítógépes ismeret.

Összefoglalás

A tanulmány megpróbált tényekre alapozottan problémákat és megoldási módokat felvillantani a magyar oktatás rendszerével kapcsolatban. Tény, hogy a jól képzett szakemberek hiányának mértéke mára a gazdasági fejlődés gátjává vált. A cselekvés a képzés átalakításában azért nem odázható tovább, mert az oktatás olyan kérdés, amely közvetlenül meghatározza az ország jövőjét.

Irodalomjegyzék

- A hiányszakmák listája a 2009/2010. tanévben.* Útravaló Ösztöndíjprogram – Esélyegyenlőségi ösztöndíjak. Pályázati Felhívás 2009 (2009). Budapest: OKMTI. www.okmt.hu/download.php%3Fdoc_id%3D1119 [2010.12.17.]
- BUDAVÁRI-TAKÁCS Ildikó, & J. KLÉR Andrea (2012): Az emberi erőforrás tanácsadók képzése strukturált csoportfoglalkozás segítségével. In Poór József, Karoliny Mártonné, Berde Csaba, & Takács Sándor (szerk.): *Átalakuló emberi erőforrás menedzsment* (pp. 238-247). Budapest: CompLex Wolters Kluwer.
- FAZEKAS Károly (2011): *Szakképzés, oktatás és munkaerőpiac.* <http://www.koloknet.hu/?1459-szakkepzes-oktatas-es-munkaeropiac> [2012.02.19.]
- Generációk harca a bérlistán* (2010). Workania, március. <http://www.workania.hu/cms/hirlevel/2010-marcius/generaciok-harca-a-berlistan/42450> [2010.12.17.]
- SCHULTZ, Theodor (1983): *Beruházás az emberi tőkébe.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.